Safle Treftadaeth y Byd Dyfrbont a Chamlas Pontcysyllte

Cymharu Bywydau'r Cyfoethog a'r Tlawd

Nodiadau Canllaw ar gyfer Athrawon

Amcanion Dysgu

- Ymchwilio i fywydau dau deulu gwahanol iawn sy'n byw yn Froncysyllte, ger Dyfrbont a Chamlas Pontcysyllte.
- Cymharu bywydau teuluoedd tlawd a chyfoethog yn oes Fictoria
- Datblygu sgiliau archwilio, ymchwilio a chasglu ffeithiau gan ddefnyddio amrywiaeth o ffynonellau

Adnoddau

- Ffeil Ffeithiau'r Teulu Graesser
- Ffeil Ffeithiau'r Teulu Davies
- Taflenni a thrawsgrifiadau Cyfrifiad 1881 ar gyfer y ddau deulu
- Tabl Cymhariaeth

Cyfarwyddiadau ar gyfer y Gweithgareddau

Bydd dysgwyr yn defnyddio ffynonellau sylfaenol a'r ffeiliau ffeithiau i gymharu teuluoedd cyfoethog a thlawd sy'n byw ac yn gweithio ger Dyfrbont a Chamlas Froncysyllte. Byddant yn ymchwilio i deulu Robert Graesser, diwydiannwr a oedd yn byw yn Neuadd Argoed, Froncysyllte, a'r teulu Davies a oedd yn gychwyr ar y gamlas.

Deunyddiau Cyfrifiad

Mae'r cyfrifiad yn arolwg sy'n digwydd bob 10 mlynedd yn y DU. Mae'n rhoi'r amcangyfrif mwyaf cywir o holl bobl ac aelwydydd y DU, gan helpu i adeiladu darlun manwl o gymdeithas yn ystod y flwyddyn honno. Mae'r cyfrifiad yn gofyn cwestiynau am pwy sydd ar bob aelwyd ar noson y cyfrifiad, eu hoed, eu gwaith, lle cawson nhw eu geni ac ati.

Noder: ar noson y cyfrifiad yn 1881 roedd John Davies i ffwrdd o'i gartref ar ei gwch ac felly mae o wedi'i gofnodi yn y cyfrifiad yn y lle yr oedd ei gwch camlas wedi'i hangori, tra bod ei wraig wedi'i chofnodi fel bod yn eu cartref yn y Fron. Roedd Franz Graesser hefyd i ffwrdd ar noson y cyfrifiad gan ei fod yn ddisgybl preswyl yn Ysgol Ramadeg Rhiwabon ac wedi'i gofnodi yn y cyfrifiad yn y fan honno. Mae'r tudalennau o gyfrifiad 1881 sy'n sôn am aelodau'r ddau deulu wedi eu cynnwys yma.

Noder: Mae samplau o dudalennau gwreiddiol y cyfrifiad wedi eu cynnwys yma ond efallai y bydd rhai yn cael trafferth eu dadansoddi felly mae trawsgrifiad wedi ei gynnwys hefyd.

Syniadau am Weithgareddau Cychwynnol:

Trafod: Beth yw cyfrifiad? Beth all o ddweud wrthym ni? Beth all o ddim ei ddweud wrthym ni? Bydd y daflen 'Edrych ar newidiadau yn y boblogaeth' yn y bwndel dysgu 'Sut y mae'r ardal wedi newid dros amser' yn rhoi mwy o gefndir i chi.

Rhagor o Syniadau am Weithgareddau:

Ysgrifennu: Llythyr neu gofnod mewn dyddiadur o safbwynt Mary Graesser a Sarah Williams neu Robert Graesser a John Davies. Beth fydden nhw wedi ei ddweud wrth ei gilydd? Sut mae eu bywydau'n wahanol?

Briff ar Gyfer Dygwyr:

- Mae pob un o'r Ffeiliau Ffeithiau yn cynnwys ychydig o wybodaeth gefndir am y teuluoedd Davies a Graesser a rhai delweddau a darnau o gyfrifiad 1881.
- Darllenwch y Ffeiliau Ffeithiau a defnyddiwch daflen cyfrifiad 1881 i lenwi'r tabl ar gyfer pob teulu. Yna atebwch y cwestiynau yma a chymharwch fywydau'r ddau deulu.
- Beth allwch chi ei ddarganfod am y teulu cyn ac ar ôl 1881 gan ddefnyddio'r Ffeiliau Ffeithiau a'ch ymchwil chi eich hun?
- Beth mae eich tabl ffeithiau yn ei ddweud wrthych chi? Beth dydi o ddim yn ei dweud wrthych chi?
- Pa wahaniaethau allwch chi eu gweld rhwng y ddau deulu?
- Sut ydych chi'n meddwl y mae rôl merched wedi newid ers y 1800au?

Ffeil Ffeithiau'r Teulu Graesser

Gwybodaeth Cefndir:

Cafodd **Robert Graesser** ei eni yn Sacsoni, yr Almaen yn 1845. Hyfforddodd fel fferyllydd a symudodd i Ogledd Cymru fel dyn ifanc. Aeth ymlaen i chwarae rhan bwysig yn natblygiad diwydiannol yr ardal.

Yn 1867 sefydlodd waith cemegol yng Nghefn Mawr i echdynnu olew a chŵyr paraffin o'r siâl lleol (math o graig). Erbyn 1880 roedd y gwaith wedi newid i gynhyrchu col-tar ac asid carbolig – antiseptig a diheintydd a ddefnyddiwyd mewn sebon – a daeth y cwmni'n gynhyrchydd mwyaf y byd o'r cemegau hyn.

Yn 1870, yn 25 oed, priododd ei wraig Mary (merch rheolwr siop) ac yn 1871 roedd yn byw ar y Stryd Fawr yng Nghefn Mawr.

Daeth yn Ddinesydd Prydeinig yn 1874 ynghyd â'i 3 phlentyn. Roedd hyn yn caniatáu iddo fod yn berchennog ar ei eiddo ei hun ym Mhrydain. Prynodd Neuadd Argoed a'r tir o'i amgylch yn 1880 am swm o £3,750 fel y gallai fyw gyda'i deulu yn agos at ei waith cemegol.

Gwaith yn mynd yn ei flaen yn Neuadd Argoed

Gwnaeth lawer iawn o waith ailwampio yn Neuadd Argoed er mwyn darparu cartref cyfforddus ar gyfer ei deulu a oedd yn tyfu a'i weision a'i forwynion. Yng nghyfrifiad 1891 roedd 11 o bobl yn preswylio yno yn cynnwys tri mab, merch a nith. Roeddent i gyd wedi eu cofnodi fel 'ysgolor' ac roedd eu hathrawes yn byw yn y tŷ hefyd, ynghyd â'r gogyddes, morwyn tŷ a morwyn cegin. Aeth Robert Graesser ymlaen i adeiladu Argoed Lodge a Bwthyn Argoed ar gyfer aelodau eraill o'i staff, ei goestmon a'i arddwr mae'n debyg.

Gorymdaith Angladdol Robert Graesser

Pan fu farw yn 1911 roedd y strydoedd yn orlawn o bobl a oedd eisiau gwylio ei orymdaith angladdol gan ei fod yn ddyn uchel iawn ei barch yn yr ardal. Gadawodd dros £100,00 ar ei ôl, sydd gyfwerth â £13 miliwn yn 2021!

Pontcysyllte
Safle Treftadaeth Y Byd
World Heritage Site

Cyfrifiad 1881 Neuadd Argoed, y Teulu Graesser

Page 2] The undermentioned Houses are situate within the Boundaries of the

~~Civil Parish~~ [or Township] of	~~City or Municipal Borough of~~	~~Municipal Ward of~~	~~Parliamentary Borough of~~	~~Town or Village or~~ Hamlet of	~~Urban Sanitary District of~~	Rural Sanitary District of	Ecclesiastical Parish or District of
Cysyllte				Froncysyllte		Corwen	Llangollen

No. of Schedule	ROAD, STREET, &c., and No. or NAME of HOUSE	HOUSES In-habited	HOUSES Uninhabited (U.), or Building (B.)	NAME and Surname of each Person	RELATION to Head of Family	CONDITION as to Marriage	AGE last Birthday of Males	AGE last Birthday of Females	Rank, Profession, or OCCUPATION	WHERE BORN	If (1) Deaf-and-Dumb (2) Blind (3) Imbecile or Idiot (4) Lunatic
6	Canal Basin	1		Elias Roberts	Head	Mar.	45		Boatman & Coal Dealer	Denbighshire Llangollen	
				Jemima Do	Wife	Mar		40		Denbighshire Llangollen	
				Jonah Do	Son	Unm.	18		Coal Miner	Denbighshire Llangollen	
				Gomer Do	Son		13		Scholar	Denbighshire Llangollen	
				Morris Do	Son		12		Do	Denbighshire Llangollen	
				Jonah Elias Do	Son		8		Do	Denbighshire Llangollen	
				William Do	Son		7		Do	Denbighshire Llangollen	
				Sarah A. Do	Daur.			5	Do	Denbighshire Llangollen	
7	Argoed Hall	1		Robert Graesser	Head	Mar.	36		Manufacturing Chemist	Prussia Saxony	
				Mary E Do	Wife	Mar		33		London Chelsea	
				Alice S. Do	Daur.	Unm.		9	Scholar	Denbighshire Ruabon	
				Ernest H. Do	Son		5		Do	Denbighshire Ruabon	
				Edgar R. Do	Son		3		Do	Denbighshire Ruabon	
				Albert F. Do	Son		1			Denbighshire Ruabon	
				Normand H. Do	Son		4 mo.			Denbighshire Ruabon	
				Martha Watson	Mother in law	W		71	No occupation	Cambridgeshire Wisbech	
				Marie Graesser	Niece	Unm.		16	No occupation	Prussia Gielenzig	
				Sarah Roberts	Serv.	Unm.		25	Governess	Denbighshire Ruabon	
				Mather Griffith	Serv.	Unm.		21	Cook	Denbighshire Cefn	
				Mary Evans	Serv.	Unm.		20	Housemaid	Denbighshire Cefn	
				Mary Parker	Serv.	Unm.		15	Nursemaid	Cheshire Crewe	
8	Argoed Farm	1		Edward Williams	Head	Mar.	52		Farmer (Without Farm)	Denbighshire Trevor	
				Mary Williams	Wife	Mar.		42		Denbighshire Trevor	
				Mary Williams	Daur.	Unmar		22	Dressmaker	Denbighshire Trevor	
				Mary Aubrey	Niece	Unm.		12	Scholar	Denbighshire Trevor	
3	Total of Houses...	3			Total of Males and Females...		12	13			

NOTE.—*Draw the pen through such of the words of the headings as are inappropriate.*

Cyfrifiad 1881 Neuadd Argoed, y Teulu Graesser

Ffordd, stryd a rhif neu enw'r tŷ	Enw a chyfenw pob unigolyn	Perthynas â phen-naeth y teulu	Wedi priodi?	Oed a rhyw		Rheng, Proffesiwn neu Alwedigaeth	Man eu Geni
				Gwryw	Benyw		
Neuadd Argoed	Robert Graesser	Pennaeth	Wedi priodi	36		Fferyllydd Cynhy-rchu	Mosel, Sacsoni
	Mary E	Gwraig	Wedi priodi		33		Llundain, Chelsea
	Alice S	Merch	Di-briod		9	Ysgolor	Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Ernest H	Mab		5		Ysgolor	Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Edgar R	Mab		3		Ysgolor	Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Albert F	Mab		1			Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Normand H	Mab		4 mis			Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Martha Wilson	Mam yng Nghyfraith	Gwraig weddw		71		Swydd Caergrawnt
	Maria Graesser	Nith	Di-briod		16	Dim galwedigaeth	Prwsia
	Sarah Roberts	Morwyn	Di-briod		28	Athrawes	Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Marther Griffith	Morwyn	Di-briod		21	Cogyddes	Sir Ddinbych, Cefn
	Mary Evans	Morwyn	Di-briod		20	Morwyn Tŷ	Sir Ddinbych, Cefn
	Mary Parker	Morwyn	Di-briod		15	Morwyn Plant	Swydd Gaer, Crewe

Cyfrifiad Rhiwabon 1881: Franz Graesser yn Ysgol Ramadeg Rhiwabon

Ffordd, stryd a rhif neu enw'r tŷ	Enw a chyfenw pob unigolyn	Perthynas â phen-naeth y teulu	Wedi priodi?	Oed a rhyw		Rheng, Proffesiwn neu Alwedigaeth	Man eu Geni
				Gwryw	Benyw		
Ysgol Ramadeg	Alfred L Taylor M.A	Pennaeth	Wedi priodi	53		Head master	Sir Gaerhirfryn, Rochdale
	Annie Taylor	Gwraig	Wedi priodi		50		Surrey, Bermondsey
	Emily Taylor	Merch	Di-briod		21		Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Alice G Taylor	Merch	Di-briod		19		Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Lillian M Taylor	Merch	Di-briod		9		Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Alfred B Taylor	Mab	Di-briod	14			Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Guy L Taylor	Mab	Di-briod	5			Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Joseph Deeley	Meistr Cynorthwyol	Di-briod	30		Meistr Cynorthwyol	Swydd Stafford, Brierly Hill
	Edward L Hitch	Disgybl Preswyl	Di-briod	15		Ysgolor	Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Alfred H Hitch	Disgybl Preswyl	Di-briod	13		Ysgolor	Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Charles E H Poole	Disgybl Preswyl	Di-briod	16		Ysgolor	Sir Gaernarfon, Caernarfon
	Hugh R A Poole	Disgybl Preswyl	Di-briod	12		Ysgolor	Swydd Derby, Buxton
	Charles J W Heatley	Disgybl Preswyl	Di-briod	11		Ysgolor	Sir Gaerhinfryn, Rainhill
	Frank Graesser	**Disgybl Preswyl**	**Di-briod**	**8**		**Ysgolor**	**Sir Ddinbych, Rhiwabon**
	Elizabeth Stephens	Morwyn	Di-briod		18	Morwyn Tŷ	Sir Ddinbych, Rhiwabon
	Catherine Jones	Morwyn	Di-briod		34	Cogyddes	Llansantffraid, Sir Feirionnydd
	Charlotte Jones	Morwyn	Di-briod		20	Morwyn Tŷ	Gwersyllt, Sir Ddinbych

Pontcysyllte
Safle Treftadaeth Y Byd
World Heritage Site

Ffeil Ffeithiau'r Teulu Davies

Gwybodaeth Cefndir:

Cychwyr oedd y teulu Davies, wedi eu lleoli yn Fron ond yn gweithio ar gychod camlas ar hyd camlas Ellesmere a thu hwnt.

Yn 1851 roedd gan William Davies a'i wraig Sara bum mab a dwy ferch rhwng 14 a 6 mis oed. Roedd y bachgen hynaf, Walter, 14 oed yn gweithio mewn gefail.

Roedd Sarah wedi marw cyn cyfrifiad 1861 gan fod William wedi'i gofnodi fel gŵr gweddw. Ar adeg cyfrifiad 1881 roedd William yn gweithio i ffwrdd ar ei gwch 'Durable' felly mae o wedi ei gofnodi yn y cyfrifiad yn Christleton, Sir Gaer gyda'i fab Ben, 13 oed a oedd yn gweithio gydag o.

© Canal & River Trust

Cwch Cul yng Nghei Tramffordd Dyffryn Glyn, y Waun.

Yng Nghyfrifiad 1871 roedd William i ffwrdd gyda dau o'i feibion – Walter a Ben – sydd hefyd yn gofalu am gychod eraill.

© Canal & River Trust

Daeth eu brawd ieuengaf John hefyd yn gychwr. Priododd John â Sarah (merch glöwr) yn Llangollen ym mis Mawrth 1868 pan oedd yn 24 oed. Erbyn 1871 roeddent yn byw yn Sion Cottages yn y Fron ac roedd ganddynt fab, William, 2 oed. Roedd Henry Jones, gwas 11 oed hefyd yn byw gyda nhw. Mae o wedi ei gofnodi yn y cyfrifiad fel gyrrwr cychod. (Gyrwyr oedd bechgyn a oedd yn arwain y ceffylau ar hyd y gamlas).

© Canal & River Trust

Cyfrifiad 1881: Whixall, Swydd Amwythig - Teulu Davies

John a William Davies

The undermentioned Houses are situate within the Boundaries of the — 104 [Page 21

Civil Parish [~~or Township~~] of	~~City or Municipal Borough~~ of	~~Municipal Ward~~ of	~~Parliamentary Borough~~ of	~~Town or~~ Village or Hamlet of	~~Urban Sanitary District~~ of	Rural Sanitary District of	Ecclesiastical Parish or District of
~~Whixall~~ Prees				Whixall		Wem Union	St Marys Whixall

No. of Schedule	ROAD, STREET, &c., and No. or NAME of HOUSE	HOUSES In-habited	HOUSES Uninhabited (U.), or Building (B.)	NAME and Surname of each Person	RELATION to Head of Family	CONDITION as to Marriage	AGE last Birthday of Males	AGE last Birthday of Females	Rank, Profession, or OCCUPATION	WHERE BORN	If (1) Deaf-and-Dumb (2) Blind (3) Imbecile or Idiot (4) Lunatic
98	Rye Hills	1		Henry Evanson	Head	Mar	43		Basket Maker	Salop. Prees	
	"			Hannah do	Wife	Mar		45	do. Wife	do do	
	"			Philip do	Son	–	11		Scholar	do do	
	"			Alfred do	do	–	7		do	do do	
	"			Edward do	do	–	4		do	do do	
99	Moss Rd	1		Henry Slack	Head	Mar	38		Turf Merchant	do do	
	"			Hannah do	Wife	Mar		40	Do – Wife	do Wem	
	"			Elisabeth Brookes	Daur	–		11	Scholar	do Prees	
	"			John Brookes	Bro in law	Unm	45		Labourer	do Wem	
100	"	1		John Boughey	Head	Mar	69		Small Farmer	do. Market Drayton	
	"			Martha do	Wife	Mar		64	do Wife	do Prees	
101	The Moss	1		Sarah Gregory	Head	Widow		64	Small Farmer	Cheshire. Bickerton	
	"			William do	Son	Unm	22		Labourer	Salop. Prees	
102	Rye Hills	1		John Parsons	Head	Mar	60		Turf dealer	do – do	
	"			Sarah do	Wife	Mar		63	do. Wife	do do	
	"			William do	Son	Unm	20		do - Son	do do	
	" No 1.			Joseph do	do	do	18		do do	do do	
103	Platt Lane (Boat)			Benjamin Davies	Head	Mar	32		[illegible] Waterman Boatman	Vron	
	" Canal No 2			Llywen do	Son	–	10		do. Son	do	
104	" (Boat)			John Davies	Head	Mar	35		Boatman	Vron	
	"			William S. do	Son	–	12		do. Son	do	
	Total of Houses...	5		Total of Males and Females...			15	6			

NOTE.—*Draw the pen through such of the words of the headings as are inappropriate.*

Eng– Sheet C.

Cyfrifiad 1881:
Whixall, Swydd Amwythig - Teulu Davies

Ffordd, stryd a rhif neu enw'r tŷ	Enw a chyfenw pob unigolyn	Perthynas â phennaeth y teulu	Wedi priodi?	Oed a rhyw		Gwaith, crefft, cyflogaeth neu o fodd annibynnol	Man eu Geni
				Gwryw	Benyw		
Platt Lane (Cwch)	John Davies	Pennaeth	Wedi priodi	35		Cychwr	Froncysyllte
	William Davies	Mab	Di-briod	12		Cychwr (mab)	Froncysyllte

Cyfrifiad 1881:
Froncysyllte - Teulu Davies

Ffordd, stryd a rhif neu enw'r tŷ	Enw a chyfenw pob unigolyn	Perthynas â phennaeth y teulu	Wedi priodi?	Age and sex		Gwaith, crefft, cyflogaeth neu o fodd annibynnol	Man eu Geni
				Gwryw	Benyw		
Ger Ysgol y Bwrdd (un o chwe eiddo)	Sarah Davies	Gwraig	Wedi priodi		33	Gwraig Cychwr	Sir Ddinbych, Llangollen
	Catherine Davies	Merch	Di-briod		9	Ysgolor	Sir Ddinbych, Llangollen
	Sarah A	Merch			7	Ysgolor	Sir Ddinbych, Llangollen
	John Davies	Mab		5		Ysgolor	Sir Ddinbych, Llangollen
	Joseph Davies	Mab		3		Ysgolor	Sir Ddinbych, Llangollen

Tabl Cymhariaeth Cyfrifiad 1881

Cwestiwn	Teulu Graesser		Y Teulu Davies	
	Neuadd Argoed	Ysgol Ramadeg	Bwthyn wrth ymyl y Gamlas	Cwch
Pwy oedd ar yr aelwyd yn 1881? Faint oedd eu hoed nhw?				
Beth mae'r plant yn ei wneud yn 1881?				
Beth ydi gwaith y tad?				
Beth ydi gwaith y fam?				
Oes yna unrhyw un arall yn byw yn yr eiddo yn 1881? Beth maen nhw'n ei wneud?				